

Čeprav je Trstenjak dobro poznal Borovnjakovo delo, posebno kot nabožnega pisatelja, zelo pravilno ocenjuje njegovo delo, ko piše:

»Vажnost Borovnjakovega delovanja je bolj kulturna. Vnemal je svoje tovariše, osobito mlajše duhovnike, da bi bili verni svojemu materinemu jeziku. Sam je stal vedno kot skala in se ni nikoli premaknil od svojega prepričanja, če tudi so se zaganjali vanj z vso besnostjo strastni Madžari. V današnjih političnih razmerah na Ogrskem so taki možje edina opora. A največjega priznanja in hvaležnega spoštovanja dolžni smo mu za to, da se je potezal za naš slovenski pravopis. Borovnjak je zagovarjal misel, da se je ogrskim Slovencem v pisavi približevati književnemu jeziku slovenskemu, in se naposled z nami združiti. Kar je mogel, je storil v tem oziru.«³²

Leta 1915 je Jožef Klekl starejši končno tudi dosegel, da je prekmurski katoliški tisk sprejel slovenski črkopis.

Ivan Skafar
Radlje ob Dravi

H KRITIKAM PRAVOPISA, PRAVOREČJA IN OBLIKOSLOVJA V SSKJ

V nadaljevanju kritike obravnava Toporišič pravorečne probleme.¹ Ta del kritike je manj odklonilen kot pravopisni. Glavni njegov očitek velja pravzaprav odsotnosti osnovnih pravorečnih določitev. Slovar namreč ne daje osnovnih pravorečnih pravil, ampak samo posebnosti, ki so vezane na posamezne besede. Tu spet nastopi problem, ki se je pojavil že pri pravopisu, ali spadajo v slovar tega tipa vsa pravila ali mora uporabnik slovarja najosnovnejše stvari poznati oziroma si jih poiskati v slovnici. Za prakso je seveda jasno, da mora uporabnik najosnovnejše znanje slovenščine že imeti, saj v nasprotnem primeru enojezičnega slovarja ne more uporabljati. Če npr. ne ve, kot suponira Toporišič, kako se prebere črka *a*, potem seveda tudi ne bo znal prebrati tistega stavka, kjer bo opis tega branja. Teoretično vzeto se je tu težje odločiti, čeprav je treba spet opozoriti, da slovarji tega tipa, kot je SSKJ, takih podatkov navadno nimajo. Vedno smo bili tudi navajeni misliti, da za

³² Trstenjak, Borovnjak, str. 160.

¹ Glej SRL 19, 1971, str. 222—229. Na prvi del Toporišičeve kritike sem odgovarjal pod istim naslovom v SRL 19, 1971, str. 455—462. — Črkarska pravda, ki jo je sprožila revija Avto, ko je začela pisati imena avtomobilov tako kot v hrvaški izdaji, in o katere začetku sem poročal v SRL 19, 1971, str. 446, op. 48 a, se je medtem nadaljevala in končala s ponovno uvedbo originalne pisave za znamke avtomobilov. Prim. še Avto št. 15, 21. jul. 1971, in št. 16, 4. avg. 1971 (v št. 16 je objavljena anketa in v njej je objavljen tudi neavtoriziran pogovor s prof. Bajcem in sodelavci z Inštituta za slovenski jezik SAZU, med katerimi sem bil tudi jaz — toda ta pogovor je zelo netočno reproduciran, večkrat so povezani iztrgani stavki ali besede od različnih ljudi in izgovorjeni v drugačnih zvezah, zaradi česar je prišlo do številnih napak, nekatere stvari pa so tudi dodane). Nato se je prenesla polemika v Delo, kjer sta nastopila J. Dular kot zagovornik fonetične pisave (51. jul. 1971, 14. avg. 1971, 28. avg. 1971) ter S. Jarc kot njen nasprotnik (7. avg. 1971, 21. avg. 1971). Kako je do te reforme in njenega propada prišlo, je pojasnil jezikovni urednik revije Avto A. Papler v Delu 11. sept. 1971. Proti fonetični pisavi avtomobilskih znamk se je pozneje izjavil tudi še J. Gradišnik v TT 8. dec. 1971.

podatke o jeziku potrebujemo slovnico in slovar; po Toporišičevem konceptu pa bi zadoščal že slovar sam.

Toda tudi če bi v slovarju bilo napisano, da je *a* srednji nizki samoglasnik, bi to še ne bilo dovolj, da bi kdo, ki o slovenščini nič ne ve, zadel pravo barvo našega *a*. Prav tako npr. pri *r* ne bi bilo dovolj povedati, da je *r* alveolarno-jezični vibrant, kot misli Toporišič, saj takoj za tem nastopi problem, koliko vibracij ima. Vseh takih stvari pa ni mogoče dajati v uvodu slovarja, čeprav bi nekaj več, kot je zdaj, morda lahko bilo.

V glavnem uredniškem odboru ter v pravopisni in pravorečni komisiji je prevladalo mnenje, da naj slovar osnovnih pravopisnih, pravorečnih in oblikoslovnih podatkov ne daje, kot jih večinoma ne dajejo tuji slovarji. Jaz sam bi bil tista osnovna pravila, ki niso že kar na splošno znana in včasih v drugih priročnikih tudi ne dovolj jasno (ali celo napačno) formulirana, vendarle dal vsaj v zelo skrženi obliki. Tako sem npr. predlagal namesto sedanjega stavka: »Izgovor besed se ravna po pisavi, le da je treba upoštevati osnovna pravila o izgovoru *v*, zvočnikov in izglasnih zvonečih soglasnikov ter o asimilacijah soglasnikov po zvonečnosti« (§ 175), naslednje: »Izgovor besed se ravna po pisavi, pri čemer je treba upoštevati osnovna pravila: *v* se izgovarja na koncu besede in pred soglasnikom kot *u* (pred *r* lahko tudi kot *v*, pred zlogotvornim *r* = [ər] pa kot pred samoglasnikom kot *v*), na začetku (kadar se ne veže na prejšnjo besedo) in med soglasniki lahko tudi kot *u* (npr. *ose*, *predvsem*). Nezvočniki ter *u* na začetku ali med soglasniki se po zvonečnosti prilagodijo sledečemu nezvočniku. Zapisani zvoneči izglasni nezvočniki se obravnavajo kot nezvoneči (razen v proklitikah in če so zlogotvorni, npr. *bz*). Zvočnik za zvočnikom (razen *lj* in *nj*) se na koncu besede, ali če mu sledi soglasnik, izgovarja zlogotvorno (*film*, *birnski*),² razen če je prvi zvočnik dvoglasniški *i* (*j*) ali *u*, če pa je prvi zvočnik zlogotvorni *r* (npr. *črn*, *črv*, *črnski*), je drugi lahko zlogotovoren ali ne. Kadar je prvi zvočnik dvoglasniški *u*, se ta lahko izgovarja nezlogotvorno ali zlogotvorno, tj. kot *u* ali *u* (npr. *faul*), le v dvoglasniku *ou* le kot *u* (npr. *poln*). Poleg izgovora *-au* je dvojnica *z -u* (npr. *rekel*). Ta osnovna pravila tudi v oglatem oklepaju niso upoštevana...«. Na podoben način sem imel pripravljene take strnjene informacije še za nekatere druge stvari, ki jih kritizira Toporišič (npr. o izgovoru zlogotvornega *r*, o kvaliteti kratkih *e* in *o* ipd.). Za nekatere stvari, o katerih se vprašuje Toporišič, kot npr. kako beremo *lj* in *nj* v položaju pred samoglasnikom, ali dvoglasno ali enoglasno, pa je tudi iz sedanje formulacije, da se izgovor ravna po pisavi, razvidno, kako jih je treba brati.³

V kritiki Toporišič zlasti podrobno obravnava izgovor pri besedah na *-lec*. Analiza izgovora je po nepotrebnem zakomplicirana, ker so vključeni v kategorizacijo problematični besedotvorni principi.⁴ Izgovor *l-a* pa se opira na be-

² Kot alternativno možnost sem predvidel, da bi se v nekaterih pozicijah lahko izgovarjal tudi nezlogotvorno (da bi bila dubleta zaradi prejšnjih predpisov).

³ Samo pri Hrvatih bi lahko prišlo do nerazumevanja, ker pri njih dvočrkji *lj* in *nj* zaznamujeta en glas.

⁴ Besede kot *gverilec*, *drugošolec*, *črnikalec* ipd. ima za izpridevniške izpeljanke, kar ni povsem gotovo in jasno, saj *gverilec* lahko izvajamo iz član *gverile*, *drugošolec* iz učeneč druge šole (razreda) in ne samo iz član *gverilske organizacije*, *drugošolski učeneč*.

sedo, iz katere je izpeljanka, ne glede na to, kako to izpeljavo pojmuje. Principi za izgovor *l*-a so namreč naslednji: Če se pri podstavi na *-l* ta *l* v besedah, iz katerih so izpeljanke, ne izgovarja kot *u* — bodisi da ni v izglasju ali se v izglasju izgovarja kot *l* — potem se izgovarja tudi v izpeljankah samo *lc* (*drugošolec*, *brezdelec*, *butalec* (Butale), *gimnazialec*, *bulec*, *ementalec* (Emmental) itd.). Isto velja tudi za priponi *-ka* in *-ce* (*drugošolka*, *bogomolka*, *bodalce*, *dekelce*). Torej imajo izgovor *lc* (oz. *lk*) vse izpeljanke iz samostalnikov na *-la*, *-lo*, iz glagolov s podstavo na *l* in od tistih samostalnikov in pridevnikov na *-l*, pri katerih se končni *-l* (gen. pl. seveda tu ni štet) izgovarja kot *-l*.⁵ Pri izpeljankah iz samostalnikov in pridevnikov na *-l*, pri katerih je na koncu možen izgovor z *u*, pa se ravna po njih tudi v izpeljankah, vendar se za stopnjo približa izgovoru *l*: pri izpeljankah iz besed, ki imajo v izglasju samo *u*, je načeloma *uc* tudi ali in *lc* (*debelec*, *črnikalec*, *golec*), izjemoma pri redkih ali knjižnih tudi obrnjeno (*celec*), pri izpeljankah iz besed z dubletnim izgovorom v izglasju pa je načeloma izgovor *lc* na prvem mestu z dubleto *uc* (*dolec*) ali pri redkih ali knjižnih že tudi brez dublete (*delec*).

Beseda *rilec* je primer zase. Tu ne čutimo izpeljave iz *rilo*; tudi zelo redka ekspresivna tvorba iz lovskega žargona *dolgorilec* ni občutena kot izpeljanka iz pridevnika *dolgoril*, sicer bi jo izgovarjali z *lc*, ampak jo v našem jezikovnem občutku večemo direktno na *rilec* (prim. npr. tudi *dolgokljun*). *Dorilec* pa je šveda izpeljanka na *-lec* iz glagola *dvoriti* in jo je Toporišič pomotoma povezal z *rilec* oz. *dolgorilec*.

Pri izglagolskih izpeljankah s priponskim obrazilom *-lec* je Toporišič ugotovil, da slovar določa 6 načinov izgovora. Pri *-lec* to sicer ne drži, je pa res šest načinov, če upoštevamo še *-lka*. Edini primer, ki ga navaja za izgovor samo *l* pri priponi *-lec* (*dulec*⁶), ne spada sem.⁷ Pri vseh izglagolskih izpeljankah z obrazilom *-lec* je torej (vsaj pri primerih v prvi knjigi slovarja) možen izgovor *uc*, pri enih je bolj pogosten, pri drugih manj. Slovar, ki je na prvem mestu informativen, je skušal z različnimi oznakami izgovora približno pokazati, kako se *l* v teh primerih izgovarja. Nihče ne pričakuje, da si bo kdo za vsak primer posebej zapomnil, ali ima v slovarju označen izgovor z *u*, *u* tudi *l*, *u* in *l*, *l* in *u*, *l* tudi *u*, saj jih celo Toporišič niti prepisal ni pravilno (pri *delojemalec* ni v slovarju *uc* tudi *lc*, ampak *uc* in *lc*, pri *čitalec* ne *uc* tudi *lc*, ampak *lc* in *uc*, pri *blažilec* ne *lc* in *uc*, ampak *lc* tudi *uc*). Nikakor pa informativni slovar ne more zapisati, da je izgovor pri *bralec*, *gledalec*, *čitalec*, *elektrovarilec*, *gasilec* enak, čeprav je res, da je občutek za izgovor *l*-a v takih primerih precej nestabilen in pri posameznih ljudeh lahko precej različen ter da bi bili gotovo delni premiki med posameznimi skupinami, če bi določala izgovor druga komisija in bi se upoštevali drugi informatorji. Jaz sam sem zagovarjal stališče, da bi bile v slovarju pri izglagolskih izpeljankah na *-lec* povsod dublete in variiranje le

⁵ Kot redkejšo dubleto z izgovorom *u* pa imajo nekatere take izpeljanke, ki jih v naši jezikovni zavesti težko povežemo z osnovno besedo, ampak imamo pri njih občutek, kot da bi bile izglagolske, pa čeprav takega glagola ni. Taki primeri v slovarju so: *gnetilec*, *godalec*, *gorilec*.

⁶ Že Pleteršnik ima posebej napisano opozorilo, da se tu *l* ne izgovarja kot *l*.

⁷ Verjetno je tvorjen iz *dulo*. Iz glagola *duti* ne more biti (prim. *piti* — *pi-vec*), če bi bil iz *duliti*, bi pa spadal v prejšnjo skupino z *l* od podstave.

v kvalificiranju obeh možnosti. Podobno tudi pri *-lka*, le da bi bil tu le izgovor z *l* pri primerih, ki po pomenski kategoriji ustrezajo izpeljankam na *-lnik*. Prav tako sem zagovarjal stališče, da se dovoli izgovor *l* pri vseh izpeljankah na *-luik*, *-lnica* (tudi pri imenih za stara orodja, pri katerih bi bila dubleta z *y*). Toda končno je obveljalo, da ne gremo na tolikšno sprostitev. Nepotrebno pa je Toporišičevo vpraševanje, če se pri primerih kot *gledalka*, *bralka* res govori samo *yk*, če je anketa to pokazala, ko vendar oba veva, da lahko takoj zberemo skupino anketirancev, ki bo govorila prav vse primere samo z *l* (tudi pri *-lec*),⁸ ali pa drugo skupino, ki bo govorila tudi samo *gostiŋna*, *kopaŋnica* ipd. Za slovar je upoštevano nekakšno povprečje; in kolikor sem le mogel, sem upošteval izgovor *ljudi*, ki so brez predsodkov glede posameznih spornih problemov.

Prav bi dal Toporišiču v tem, da je izgovor *y* pogostnejši pri delujočih osebah (ali nosilcih stanja) kot pri imenih za orodje. Imena za orodje lahko bolj naslanjamo na pridevnike (*drobilec* ← *drobilni stroj*), kot za izpeljanke na *-lka* omenja že Toporišič. Toda to ločevanje nikakor ni vedno tako ostro, da bi mogli vsa gesla, ki pomenijo človeka in napravo, stroj, ločiti na dvoje, kot je npr. v slovarju po tem principu ločeno *drsalka* »ženska, ki se drsa« z izgovorom *lk* in *yk* in *drsalka* »priprava za drsanje« z izgovorom *l*. Drugače nakazati tako stvar pa v slovarju skoraj ni mogoče.

Tu bi se ustavil še ob naslednji Toporišičevi pripombi v oklepaju: »Ob tej priliki naj omenim še pravopisni spodrseljaj, ki ga je po vsej verjetnosti rodilo nagnjenje pisati vendarle rajši več besed na *-vec* kot na *-lec*: namesto *glodavec*, *hrkavec* in *dremavec* v pomenu »tisti, ki vrši to in to dejanje« bi bilo prav pisati *glodalec*, *hrkalec*, *dremalec*. Tako so slovarniki pravilno prenesli med besede na *-lec* prvotno nastavljeno besedo *čaravec*.«

Tu je šel Toporišič spet predaleč. Po njegovem pravilu lahko prav vse samostalnike na *-vec*, ki imajo ob sebi glagol, spremenimo na *-lec*. Kot *dremalec* »tisti, ki drema«, *hrkalec* »tisti, ki hrka« lahko zahtevamo tudi *bahalec* »tisti, ki se baha«, *begalec* »tisti, ki bega, večkrat pobegne«, *brbralec* »tisti, ki brbra«, *cmeralec* »tisti, ki se cmera«, *cmerikalec* »tisti, ki se cmerika«, *frfralec* »tisti, ki frfra«, *godrnjalec* »tisti, ki godrnja«, *hohnjalec* »tisti, ki hohnja«, *jezikalec* »tisti, ki jezika«, *kujalec* »tisti, ki se kuja«, *šepalec* »tisti, ki šepa« itd. Toda kot je *bahavec* tudi »tisti, ki je bahav, ki se bahavo obnaša«, je tudi *dremavec* tudi »tisti, ki je dremav, ki se dremavo obnaša« in kot je *hohnjavec* tudi »tisti, ki hohnjavo govori«, je tudi *hrkavec* tudi »tisti, ki je hrkav, ki oddaja hrkave glasove« ipd. In dokler po naši tradiciji pišemo tiste samostalnike, ki jih lahko naslonimo na pridevnike na *-av*, z *v*, je treba pisati *dremavec*, *hrkavec*. Toporišič tudi ni opazil, da *hrkavec* in *dremavec* tudi akcentsko nista združljiva s samostalniki na *-alec*: *hrkavec* in *drémavec* ne moreta biti pisana z *l* (pripona *-alec* je naglašena). Tudi drugi pomen v slovarju pri *dremavec* izključuje pisavo z *l*.

⁸ Lahko pa tudi tako, ki bo govorila samo *l* tudi v primerih kot *pol*, *volna* ipd., da o primerih kot *popolnoma*, *žal*, *polt*, *kolk* ipd. niti ne govorim. Opozoril bi še, da je prvotni Toporišičev predlog (ki ga je pripravil za gesla od a–d) predvideval celo manj dublet z izgovorom *l*, kot jih ima slovar zdaj. Samo izgovor *y* je predlagal seveda tudi pri *bralka*.

Priznam pa Toporišiču, da ima prav pri besedi *glodalec*. Pisati bi jo bilo bolje z *l*. V našem jezikovnem občutku je ne moremo več vezati na pridevnik *glodav*. Vendar je zaradi odloka predsedstva SAZU, ki je citiran v slovarju v § 172, in zaradi stališč nekaterih članov pravopisne komisije ostalo v slovarju *glodavec*, kot je bilo v SP 1950 in v SP 1955. Jaz sem predlagal celo izločitev pridevnika *glodav*, ki itak praktično ni več živ.⁹ iz slovarja, da bi bilo formalno ustrezno pravilu, ki predvideva pisavo *-avec* pri samostalnikih, ki imajo ob sebi še pridevnik na *-av*. Pri tem pravilu pa bi bilo tudi sicer treba bolj poudariti to, da pridevnik na *-av* vpliva na pisavo *-avec* le tedaj, če samostalniški tudi pomensko lahko izvajamo iz pridevnika. V tem smislu je beseda *gugavec* iz SP 1955 in 1950 v slovarju razdeljena na dve gesli: *gúgavec* »kdor gugavo hodi« in *gugálec* »kdor se guga (na gugalnici)«.

V nadaljevanju kritike obravnava Toporišič samostalnike na *-lnik*. Ker ni pridevnikov na *-len* z izgovorom *yn*, pravi: »Torej lahko pričakujemo, da tudi samostalnikov na *-ynik* ali *ynica*, ki so vendar izpeljani iz teh pridevnikov, ne bo. [...] Za sodobni knjižnojezikovni čut so vse to izpeljanke iz pridevnikov na *-len*, in ker izgovor *yn* pri njih ni mogoč, ne more biti niti pri samostalnikih, izpeljanih iz njih.« Za besede, ki jih zdaj izpeljujemo, to povsem drži. Toda npr. besede *kuhalnica* ne bo nihče, če jo še dobro pozna, povezoval s pridevnikom *kuhalen* in jo izvajal iz *kuhalna naprava*. Beseda, ki je stara in živi kontinuirano iz časov, ko so še veljali drugačni jezikovni zakoni, lahko tudi izolirano ohrani svojo nekdanjo podobo.¹⁰ Zato pri določenih besedah ni mogoče enostavno likvidirati izgovora *-ynik*, *-ynica*. O dubletnem izgovoru z *l* tudi pri takih besedah pa sem svoje stališče omenil že zgoraj.

O izgovoru *l-a* v *-lstvo* je Toporišič ugotovil, da je v slovarju predpisan izgovor *u*, če gre za izpeljavo iz imen za delujoče osebe s priponskim obrazilom *-lec* (*bralstvo*, *gledalstvo*). On bi še pri tretjem takem primeru (*gasilstvo*) dal izgovor *u*. Drugi primeri na *-lstvo* so izvedeni iz takih besed, ki imajo že same samo izgovor *l* (skoraj same tujke). V slovarju niti ni toliko opuščena izgovor *u* pri *gasilstvo* zaradi pomena »dejavnost gasilcev«, ampak se na splošno izpeljanke na *-lski* in *-lstvo* sicer ravna po *-lec*, vendar je izgovor malenkostno približan k *l* (prim. *bratomorilski*, *delodajalski*, *gasilski*).

Toporišič nadaljuje: »Za konec ne bo nezanimivo pogledati še, kako se pisni *l* izgovarja na koncu besede v imenovalniku ednine moškega ali ženskega spola in pri prislovih na *-l*. Takih samostalnikov je 162, izgovor samo na *u* pa je v slovarju zapisan le pri 6 (*drgal*, *drhal*, *cepel*, *domisel*, *čebul*, *fižol*), tudi *u* pa pri 5 (*bokal*, *globel*, *del*, *bil* in *dol*). Razen pri zelo pogostnem *fižol* hi tu povsod lahko dovolili tudi izgovor na *-l*; kajti če ima celo pogostni *del* variantni izgovor *-u/-l*, bi ga lahko imela tudi *drgal* ali *cepel* (primerjaj *kopel*).« Povsod bi bilo izgovor na *-l* težko dovoliti. *Domisel* je preveč vezana na *misel*. Pri domačih besedah se namreč izgovor na *-u* še kar drži. Med temi 162 samostalniki, ki jih omenja Toporišič (prav bi bilo okrog 180), so namreč razen tistih, ki imajo izgovor na *-u* ali tudi na *-u*, skoraj izključno tujke. Pri kritiki zahtevanega iz-

⁹ V gradivu so samo izpisi iz Sovreta in medicinski terminološki predlog (vendar besede tudi medicinski slovar nima).

¹⁰ Tudi pri pridevnikih na *-lan* je mogoče dobiti posamezne primere z izgovorom *yn* (npr. *kupilen*).

govora z *y* pa Toporišič ni upošteval, kako so te besede kvalificirane: *cepel* je nar. dolensko, *drgal* pa zastar. Pri obliki, ki je kvalificirana kot narečna, daje slovar narečni izgovor prilagojen knjižnemu sistemu in ta način Toporišič v nadaljevanju kritike pohvali. Zastarelih besed pa v današnjem knjižnem jeziku pravzaprav ne moremo uporabljati, ker so mrtve; če pa hočemo z njimi jezik arhaizirati, potem vzemimo še ustrezen izgovor (lahko pa bi se po mojem mnenju od tega odstopilo pri primerih kot *bezgalnik*, kjer gre za izgovor živega tvornega sufiksa). Da je pa pri *del* naveden »variantni izgovor z *-y/-l-*« (oz. prav *-l/-y*) je kljub pogostosti te besede razumljivo iz tega, da je ta beseda za precej ljudi knjižna (oz. je pred časom bila knjižna), sprejeta iz knjižnega jezika v nadomestilo za njihovo narečno tujko *tal* in ta tujka je s svojim *l* še podpirala izgovor *l-a* pri *del*; tako se je pri *del* močno uveljavil izgovor z *-l*. Pri prislovih na *-mal* (*dosegamal* itd.) se s Toporišičem nikakor ni mogoče sklicevati na to, da so to rodilniki množine, kjer je izgovor *-l* skoraj v celoti prodril. V rod. mn. je izgovor *l* prodril zaradi podpore drugih sklonov, to so pa okamenine, pri katerih se druge oblike ne uporabljajo in zato ne morejo vplivati. In spet moram pripomniti, da so ti prislovi okvalificirani kot zastar. (*dosega-*, *dotega-*) ali star. (*doteh-*, *dosih-*, *dotistih-*), torej niso več živi ali pa imajo arhaično patino. Je pa res, da je pri *crkel* in *dobrodošel* izgovor z *y* izpuščen po pomoti.¹¹

Do tu je Toporišič obravnaval po njegovem pozitivne lastnosti pravorečnih določitev v novem slovarju, nato preide na negativne. Med temi našteva zlasti odsotnost osnovnih pravorečnih določitev, o čemer sem pa svoje stališče povedal že zgodaj, tu bi dodal le še nekaj pojasnil k posameznim problemom.

Pri obravnavi izgovora izglasnih zvonečih soglasnikov se Toporišič sprašuje, ali je »ponazoritev izostala zato, ker se slovarniki v taki izrecni formulaciji niso mogli izročiti za nauk Skrabca, Breznika, Ramovša in Bezlaja (ter Toporišiča), da v teh primerih govorimo nezvočni nezvočnik namesto zvonečega, in tako na tihem podpirajo, menda Šolarjev nauk, ki se od 50-ih let širi po naših jezikovnih priročnikih, da je namreč *d* v teh primerih na pol zvoneč oz. komaj še zvoneč.«

Pravzaprav je že iz sedanje formulacije v slovarju mogoče sklepati, da se zvoneči izglasni nezvočniki obravnavajo kot nezvoneči, kajti v nasprotnem primeru jih ne bi bilo treba omenjati kot izjemo. Če bi bilo mišljeno samo pobjemanje zvonečnosti pred pavzo (kot v SP), bi bilo to zajeto s točko asimilacije soglasnikov po zvonečnosti. Ker se v določenih pozicijah (pred samoglasniki in zvočniki) nezvočniki nujno realizirajo neasimilirano, je jasno, da je stališče SP 1955,¹² SP 1950, SP 1962, Ruplovega Slovenskega pravorečja 1946, Ss 1956 itd. o na pol zvonečih izglasnih soglasnikih in o potrebi prizadevati si jih izgovarjati zvoneče, nevzdržno.¹³ Tak izgovor je s stališča knjižnega jezika

¹¹ Mimogrede povedano je prvo varianto izgovora gesel pod *a* do *d* pripravil Toporišič in pri pregledovanju sem pri teh dveh primerih spregledal, da ni določen izgovor z *y*.

¹² Str. VI: »Izglasni zvoneči soglasniki zgublajo v svojem končnem delu zven; *mráz*, *léd*, *hríb*, *bóg* si prizadevaj govoriti s končnim *-z*, *-d*, *-b*, *-g* in po naravi sami postanejo ti glasovi na pol zvoneči.«

¹³ Da slovar res ni predvideval takega izgovora kot dosedanji pravopisi, se dobro vidi tudi po tem, da določa pri sklopih kot *bogve*, *boglonaj*, *bognasvaruj* ipd. izgovor *-kv-*, *-kl-*, *-kn-* ipd.

neslovenski. Popolnoma nejasno mi je, kako je moglo tako določilo priti v SP 1955, od koder se je potem razširilo še v druge priročnike, saj je Ramovš, ki je odločal o pravorečju v SP 1955, že leta 1917 (LZ 1917, str. 502) nastopil proti Tomišku, ki je hotel ločiti med izglasnimi zvenečimi in nezvenečimi soglasniki. In pozneje je v HG II § 100, 119, 254 jasno povedal, da so izglasni soglasniki izgubili zven in da so zveneči le ozko narečno omejeni.

O zapisih in branju tipa $i + V$ sem odgovarjal že v SRL 19, 1971, str. 459 do 443. Tu Toporišič ponovno očita novemu slovarju »pravorečno diktaturo«, ki naj bi uvedel v tem tipu izgovor z zevom. Pravi, da je nastavek takega pojmovanja že v SP 1962. Seveda ni res, da bi šele SSKJ uvedel izgovor s hiatom. SP 1950 o tem ne govori, zato pa še ni rečeno, da je predvideval izgovor j v primerih s pisnim hiatom; prav nasprotno, ker bi bil izgovor z j posebnost nasproti pisni obliki, bi ga moral omenjati, če bi ga predvideval. Jasno pa je npr. povedano, da je v takih primerih tudi v izgovoru hiat, že v Ruplovem Slovenskem pravorečju (str. 32).

Toporišič pravi, da je komaj razumljiv tudi konservativizem slovarnikov v označevanju naših tonemov, saj jim je akut »rastoča intonacija«. Tu se sklicuje predvsem na svoji razpravi iz leta 1967 in 1968. Pripomnil bi, da slovar ne uporablja poimenovanja rastoča in padajoča intonacija, ampak akutirana in cirkumflektrirana. Ker se je doslej skoraj redno uporabljala oznaka rastoča in padajoča intonacija, je to zaradi lažjega identificiranja navedeno le enkrat v oklepaju. Sam sem leta 1966 v članku Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika (JiS XI 24) pojasnil ta način poimenovanja z naslednjimi besedami: »Pri tonemskem naglaševanju ločimo na naglašenihih vokalih dve intonaciji, ki ju tradicionalno imenujemo rastoča in padajoča. Ker pa značilnost njenega melodičnega poteka ni samo v tem, da raste ali pada, ampak je večinoma pri prvi padajoče rastoč in pri drugi rastoče padajoč ali pa se nasprotje med njima kaže samo v relativni višini, ju je bolje imenovati kar po znakih, s katerima ju označujemo: akutirana namesto rastoča in cirkumflektrirana namesto padajoča.«

V uvodu uporabljena terminologija mislim, da je torej v redu. Res pa je, da je v slovarskem delu slovarja *akut* razložen kot »grafično znamenje za /.../ rastočo intonacijo« oz. »rastoča intonacija«, *akutirati* »izgovoriti rastoče intonirano« ipd. Toda pri teh razlagah nisem sodeloval jaz, ampak jih je predlagal Toporišič kot terminološki svetovalec za lingvistično terminologijo. V kartoteki Inštituta za slovenski jezik SAZU so npr. taki listki s Toporišičevimi predlogi za razlage: *akut* »/.../ 5. znamenje za dolgi, rastoče intonirani vokal«, *metatonični akut* »iz padajoče intonacije premenjeni v rastočo«, *akutiran* »z rastočim toničnim potekom«, *cirkumflektriranje* »izgovorjava s padajočo intonacijo«, *cirkumflektriran* »s padajočim toničnim potekom; sin.: potisnjen, padajoče intoniran«, *cirkumflektrirati* »1. izgovoriti s padajočo intonacijo, 2. besedi pripisati znak za padajočo intonacijo« itd.

Med drobnostmi Toporišič navaja: »V § 175 se (z nespretno formulacijo?) izmed zvočnikov izvzema fonem *v*. Če ne gre za nespretno formulacijo, to pomeni, da ima SSKJ I argumente, ki restavrira nezvočniški status tega fonema /.../«. Formulacija v § 175 je nekak povzetek moje prvotne formulacije (glej zgoraj) in je pravzaprav mišljen pri opombi o zvočnikih zlogotvoren ali ne-

zlogotovoren izgovor zvočnikov (tipi *film, birmski, črv, drl*), pri opombi o *v* pa je mišljena premena *v-u* in zato seveda ni v tem nobenega poskusa restavrirati nezvočniški status fonema *v*. — O primerih tipa *drl, nesel* glej zgoraj. — Za *bridge* naj bi bil napačno zapisan izgovor *-dž* namesto *-č*,¹⁴ toda v oglatem oklepaju nimamo strogega fonetičnega zapisa, saj je v uvodu slovarja v § 175 povedano, da na osnovna pravila (med temi je naštet tudi izgovor izglasnih zvenečih soglasnikov) slovar ne opozarja. Po moji prvotni formulaciji (glej zgoraj) pa bi bilo celo izrecno zapisano, da osnovna pravila tudi v oglatem oklepaju niso upoštevana. V oklepaju tudi niso upoštewane asimilacije, npr. *camera obscura* [*kamera obskura*]. Mislim, da tak način ni napačen, saj je s tako zapisanim izgovorom podana tudi že oblika, ki bi bila, če bi se beseda bolj udomačila, primerna za poslovenjeno pisavo. — Beseda *blues* se po podatkih strokovnjakov za to glasbo izgovarja s *s*. — Toporišiču se zdi glede na to, da se zgodovinsko upravičeni polglasnik v drugih kategorijah v slovarju precej ohranja, preuranjeno opuščeni (alternativni) izgovor s polglasnikom pri sufiksu *-en* v položaju za dvema soglasnikoma: tip *družben, umstven*. Resnici na ljubo bi tudi on lahko priznal, da v teh primerih nihče ne govori več polglasnika, ampak nasprotno zelo pogosto slišimo celo naglašen *-én*, ki ga pa slovar ni upošteval. Tudi drugod je slovar precejkrat dovolil izgovor z *e* prim. npr. pri besedah (in njihovih izpeljankah) *bebljati, beganica, bezljati, cefrati, cezeti, cvesti, čebela, čemerén*, kar glede na celotno število polglasnikov v korenskih zlogih nikakor ni majhen odstotek. Pa še to: izgovor polglasnika v sufiksu *-en* v položaju za dvema soglasnikoma je bil opuščeni na Toporišičev predlog.

(Se bo nadaljevalo)

Jakob Rigler

SAZU, Ljubljana

Slovenska slovnica za Italijane Bruna Guyona

Slovenci in Italijani živijo že 1400 let kot sosedje na vzhodni italijanski meji, ki pa ni ostra črta, ampak obsega več ali manj širok pas, kjer se oba naroda mešata, pogosto celo v isti družini. Zato je razumljivo, da se hočeta sosednja naroda spoznati, predvsem jezik drug drugega, saj je jezik sredstvo, ki omogoča medsebojno občevanje in odkrivanje kulturnih vrednot. Izobraženci narodne manjšine so po sili razmer dvojezični, zato so kot nalašč poklicani, da skrbje za medsebojno poznavanje, tudi s pisanjem slovnice lastnega in tujega jezika.

Slovenski izobraženci iz obmejnega pasu so vedno skrbeli za to, da bi italijanski narod seznanili s slovenščino, o tem priča kakih dvajset slovenskih slovnice, ki so jih napisali za Italijane. Največ jih je izšlo v Trstu (8), Gorici (5), Vidmu (2), večina torej v obmejnem pasu.

¹⁴ Takih primerov je še nekaj več, npr. *chartreuse* [šartréz], *happy end* [hèpi ènd].